

גליון

מעורלפת
ספירים

במשנתו של הבעש"ט הקדוש

פרשת
תזריע
גליון ק"ח

מאמר ה"התעוררות"

בריאת העולם על ידי השי"ת שהוא ה"סיבה הראשונה" לכול, שאז עדיין לא היה מי שיעורר את השי"ת לזה - שהרי מקודם שנברא העולם לא היה שום מציאות מלבדו יתברך¹ - לכן היה אז ה"אתערותא" - "מינייה וביה". ומבואר בספה"ק מאור ושמש², וכן בספה"ק באר מים

אתערותא מינייה וביה

הנה ידוע כי סיבת כל פעולה הנעשית בעולם היא על ידי הקדמת עניין ה"התעוררות" לפעולה זו, כי בלא התעוררות מקודם לא שייך ששום דבר יפעל מעצמו³, ועל כן מבואר בספרי החסידות⁴ על פי כתבי האר"ז⁵ כי עצם פעולת

שהיו חוטאים גברו הדינים עליהם עד מאד עד שהצ"ח עליהם את מי המבול כי לא היה המתקת הגבורות רק המשפט היה ברצון הקדום והמתקה לא היה עד האבות.

¹ משא"כ אח"כ צמצם עצמו וכו'.

² זול"ק (פר' דף לף): דהנה כשעלה ברצונו הפשוט לברוא את העולמות עיקר כוונתו היה להטיב לברואיו והיינו שיתגלה מלכותו על כל הברואים וידעו שהוא אחד יחיד ומיוחד שזאת הוא עיקר הטובה להשיג עריבות נעימות ייזדות אלהותו יתברך שמו ואין מלך בלא עם על כן עלה ברצונו לברוא העולמות שיכירו מלכותו ויקבלו טובות. אכן עצמותו יתברך שמו בלתי אפשרי להשיג לכן צמצם אלהותו יתברך שמו לתת מקום להעמדת העולמות. והנה על ידי צמצום הראשון גם כן אי אפשר להשיג על כן ראה המאציל בחכמתו לעשות צמצומים אחר צמצומים והשתלשלות אחר השתלשלות עד שיהיה די לכל העולמות והאציל והופיע לכל העולמות

מאור אין סוף ברוך הוא מהעולמות העליונים עד סוף כל העולמים ואין שום דבר הן בפנימיות העולמות והן בחיצוניותם שלא יהיה בהם ניצוץ הקדוש מאין סוף ברוך הוא רק שהוא בהלם מסוכב בקליפות כדי שתהיה הבחירה חפשית ויהיה שכר ועונש, ועל ידי שהצדיק מזדכך עצמו על ידי אותיות התורה ועל ידי המצוות ומעשים הטובים ומדבק עצמו באין סוף ברוך הוא, הוא מעורר כל הנבראים שישתוקק לחזור לעלות לשרושם כי בכלום יש ניצוץ הקדוש מאין סוף ברוך הוא המחיה אותם, אך אין כל אדם ויכול לזכות לזה לעורר מיין נוקבין רק מי שעובד את ה' יתברך במסירות נפש בכל רגע בכל מעשיו ותנועותיו צדיק כזה מעורר מיין נוקבין ליחד עולמות העליונים עם עולמות התחתונים ומתגלים כנגדן מים דכורין ממשך השפעות טובות על הכנסת ישראל. וכן הם ראשי תיבות של מיין נוקבין מסירות נפש, כי צריך לה מסירות נפש והצדיק הזה עושה בכל יום היחוד שלם. והנה אין יחוד בלא דבר ונוקבא שהנוקבא משתוקק ומוליד מים דכורין, ומינים שנברא העולם עד שיהיה ברורי עולמות בלתי אפשר להיות שום יחוד בלא התעוררות מיין נוקבין מתתא לעילא על ידי מסירות נפש והשתוקקות גדול שיהיה מעורר כל הברואים להשתוקק לעלות לשרושם והוא מיחד עולמות העליונים עם התחתונים. אמנם כשעלה ברצונו לברוא את העולם שלא היה עדיין אתערותא דלתתא אנה היחוד מינייה וביה.

ולהבין מעט מעזרי הענין יש לפרש שבערה לפניו התענוג והשעשועים שיקבל מעם קרובו ישראל שהם ישתוקקו אליו יתברך שמו במסירות נפשם זאת היתה לפניו מיין נוקבין, וכל ששת ימי בראשית קודם שנברא האדם היה היחוד מינייה וביה שלא היה מי שיעורר אתערותא דלתתא לכן לא היה התגלות העולמות כדכתיב (בראשית ב. ה) וכל שיח השדה טרם וגו' ואדם אין וגו' עד שנברא אדם הראשון ובו ביום עשה תשובה ואמר מזמור שיר ליום השבת (בראשית רבה כב. ג) ואמר לכל הברואים בואו ונשתחוה וגו' ונתקדש היום של שבת והיה עליות העולמות שנתעוררו כל הברואים

³ מלבד כוח הבחירה שאין לה סיבה המקדימה לה בפשטות, וראה באריות במאמר "הידיעה והבחירה" לפרשת נצבים ואילך.

² כמבואר בספה"ק **אוהב ישראל** (פר' יתרו): אמנם "ל' דהנה כתיב (בראשית ב. ו) ודא יעלה מן הארץ גו' ואדם אין לעבוד את האדמה. והענין הוא כי בתחלת

הבריאה היה אז אתערותא מינייה וביה. ואחר הבריאה צריך אתערותא דלתתא. והוא כי עיקר כוונת תכלית הבריאה היה כדי להטיב לכל הנבראים ולהפיק רצונם של כל אחד ואחד. ועי"ז שנתעורר הרצון מלתתא וחפצים בו עם ה'. נתעורר ג"כ רצון העליון כביכול להשפיע ולהטיב לעמו ישראל. אמנם דבר שאין בו צורך לעולם. אין ההשפעה בא מאתו ית"ש להעולם כשאינו כאן מי שיקבל דבר זה כי לא על מגן גו' רק כשיש הכנת המקבל עי"ז נתעורר רצון הטוב להטיב.

³ עץ חיים שער לט פרק ב.

ועיין מש"כ בספה"ק **מאור ושמש** (פר' נצבים): ובדרך רמז נזכר לומר ולפרש נקדים לבאר **מאמר האר"ז הקדוש זלה"ה** וזה לשונו דינא דכורא תקיפין ברישא ונייחין בלתי דינא דנוקבא נייחין ברישא ותקיפין בסופיה, והוא מציאותם שמו ויובן על פי מה שאמרנו שה' יתברך ברא העולם במדת הדין וגבורה כמו שאמר הכתוב (בראשית א. א) בראשית ברא אלהים וגו' שבתחילה עלה במחשבתו לבראתו במדת הדין וראה שאין העולם מתקיים והקדים מדת רחמים ושפתה למדת הדין (בראשית רבה יב. טו). וראשית הבריאה היה ברצונו הפשוט רק להטיב לברואיו והייתו שבאם לא יחטא אדם יהיה לו כל טוב כן היתה כוונת הבריאה, אך כאשר יחטא אדם אזי הדין והמשפט תוחה עליו להעניש אותו כמשפט חטאו. כי לא היתה אז המתקת הגבורות **כי ראשית הבריאה היתה מינייה וביה בלי אתערותא דלתתא רק מינייה וביה ברצונו הפשוט**, והיתה כוונת הבריאה רק להטיב דהיינו שלא יחטא ולא יענש ויבוא עליו כל טוב אבל כשיחטא ליכא המתקת הגבורות, והמתקת הגבורות הוא רק באתערותא דלתתא על ידי הצדיקים על ידם יש המתקת הגבורות.

וזהו מירוש מאמר האר"ז זלה"ה דינא דכורא רצה לומר הבריאה הקדומה שהיה מינייה וביה בלי אתערותא דלתתא מכונה בשם דכורא, תקיפין ברישא רצה לומר כי אף שכוונת הבריאה היתה רק להטיב אך כשיחטא האדם אזי הדינים מוכנים לבוא עליו כי ליכא המתקה. ודינא דנוקבא נייחין ברישא וכו' רצה לומר שהמתקת הגבורות היתה על ידי אתערותא דלתתא מכונה בשם נוקבא היה נייחין ברישא שיש המתקת הגבורות, והבן.

וראשית בריאה הקדומה שהיתה בלי אתערותא דלתתא מכונה בשם תשרי שהיה הרע עולם במחשבה קדומה והיתה בלי המתקה, והמתקת הגבורות לא היה עד שהאבות התחילו באתערותא דלתתא להמתיק הגבורות, וזה מכונה בשם ניסן כי אז התחיל להתגלות שיש כח בצדיקים להמתיק כי אז נגאלו ממצרם על ידי האבות ומשה ואהרן על ידי אתערותא דלתתא והיתה אז המתקת הדין את היתה בניסן. לכן קודם בדרות הראשונים בדרו המבול

היא, כאשר לפתע מתעורר הוא ברגשות או מחשבות רוחניים ועילאיים ללא עבודה והכנה עצמית - וזה נקרא "אתערותא דלעילא".

איתערותא דלעילא

אותה ההתעוררות הבאה מאליה כביכול, אין האדם משקיע או עמל למען השגתה, ולכן זמנה ואיכותה אינם תלויים בהחלטתו ובבחירתו. ישנם כמה מיני הארות וגילויים כאלו, המביאים כל אחד מהם מינים שונים של התעוררות.¹

ובכללות ישנם שלושה מיני התעוררות המופיעים מלמעלה:

א. התעוררות באמצעות חסדים וטובות או צרות ואסונות רח"ל.² ולעתים אף ללא התלבשות במקרה מסוים, הבאה לתת לו לאדם סיוע רוחני על ידי שיוכל לידו להתקדם

חיים שכוונת עניין ה"אתערותא מיניה וביה" היא שהקב"ה "צפה על העתיד מה שיקבל תענוג מהצדיקים העתידיים לבוא" אף שעדיין לא נבראו בפועל.

חידוש זה נסמך אף במה שאמרו חז"ל במדרש" שבריות העולם היה "כהדין קמצא דלבושיה מיניה וביה" - כאותו מין חגבי" שהלבוש שלו אינו אלא חלק מעצמו.³

שני מיני התעוררות

הנה מבואר בספרי החסידות⁴ כי ישנם באדם שני אופני התעוררות (שהם רגשי אהבה ויראה או התפעלות שכלית - וכמו שיבואר להלן) המתעוררים אצלו ומעוררים אותו לקרבת השי"ת:

האחת היא כאשר האדם עושה פעולות על מנת להתעורר, באמצעות התבוננות התמקדות או התכווננות המחשבות וכדומה, וזה נקרא "אתערותא דלתתא". ואילו השנייה

בשמיטה, ובש"ס ומדרשים כמה פעמים שערות בני אדם חומדין ביותה, ובדאי אין כבישת יצה"ר שביעית יותר מבעריות כידוע במדרשים, אולם עיקר הפירוש יראה לע"ד בעזרת האל יתברך שמפרש גבורי כח ששומרין הכח וזה נקרא שומרי שביעית הוא כלל ה' מדות שבאדם וזה עושי דברו כמו דבר השמיטה שנקרא דיבור כידוע, וזה דבר השמיטה הוא החיבור מזה אל הדיבור, וזה בא על ידי שמירת שביעית שהכתוב תולה זה בשמיטה כידוע ענין שמיטה ויובל, והם הם הדברים בהש"י בכל הכח על שממיעים למעלה מדרך הטבע ונקראים מלאכיו כו' כ"ל, והמשכיל יבין שזה גם כן סיוע המדרש עושי דברו הקדמת נעשה לנשמע הוא יציאה מדרך הטבע כ"ל, ויש בדברי מדרש אלו פירוש עמוק מזה שיש ב' מיני התעוררות יש שהש"י מעורר את האדם ויש להיפוך כמ"ש הט"ז באו"ח סימן א' בענין אני מעורר השרר עיני שם, וזה ענין הקדמת עשי לשמיעה שזכו על ידי עשיית הטוב לעלות מייני נוקבים מקודם ואחר כך יהי דיבור ה' מייני דוכריין, וזה עושי ידברו ממש שהם עושין דיבור כ"ל, והנה זה דרך טוב וישר לפני השי"ת להיות ירידת הטוב על ידי מעשה התחתונים וכמו שכתוב בזה"ק תזריע פי' אשה מזיזת תחילה והבן.

¹ כמ"ש הרמח"ל בספרו אדיר במרום (ח"א - למגור מלין דקשטו) בזה"ל: ואז, שמעו קלא וארכבותיהו דא לדא נקטן. וסוד הענין, כי יש הרבה מיני הארות באות ושורות, ועושים מיני התעוררות שונים. ולכן אמר, מאי קלא קלא דכנופיא עלאה דמתכנפי. וסוד זה, והשאני רוח ואשמע אחרי קול רעש גדול (תזקאל ג. א). וזה כי הארות הזיווג עושים הרעש הגדול הזה, וסודו באמת הרתעת המאורות המתעוררים כלם בתשוקתם להשפיע, וכולם הולכים להיות נכללים במוחין להבנות שם הטפה.

ועוד כתב שם (ח"א - תנא רוא דרדון): וזה כבר אמרתי לך שאין כל מיני התעוררות שונים. כי יש התעוררות והארה גורמת רגש ורעד, ויש שבאה בהשקט. וזה ענין נבחרים פסוק, המביט לארץ ותרעד וכו' (תהלים קד. ב). והענין, כי האורות אפילו שיתפשטו אל מקום ארץ, הנה יוכלו להיות מרוממים ממנו. פירוש - שיהיו שם, ועם כל זה לא מתדבקים בדביקות אל המקום ההוא, ואז לא ירעד המקום כלל.

² וראה מה שכתב בספר עקידת יצחק (ואתחנן ב): מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי ולשמור את כל מצותי כל הימים למען ייטב להם ולבניהם לעולם (דברים ה. כז). יש לומר על פי הירדוע כי יש שני מיני התעוררות המביאים את האדם לתשובה. יש התעוררות הבאה על ידי התגברות הדינים, כמו שאמר מרן היהודי הקדוש מפרשיסאה זצללה"ה ז"ע (עיי' שימח ישראל ר"ה את ד) על הכתוב (תהלים ע. טו) משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה, שמדת הדין איננו הנהגה עצמית, אלא השי"ת משמיע שיש שבט ומושל,

ונשתיקו העולות לשרושן ולא הוצרך עוד ה' יתברך לעשות אתערותא מיניה וביה כי היה אתערותא דלתתא.

ולהבינך הטעם שעלה ברצון ה' יתברך שמששת ימי בראשית והלאה לא היה היחוד רק על ידי אתערותא דלתתא, הוא כי כשהיחוד הוא מתנתא לעילא מסתא עומדים מסכים שמבדילים ורוצים לבטל את הצדיק מעבודתו, והצדיק מוסר נפשו בכל רגע רגע בזה הוא מסיר המסכים המבדילים, וכל עוד שקמים עליו יותר הוא מוסר נפשו על קדושת שמו יתברך שמו על שמסיר כל המסכים ונמתקין הגבורות בשרשם ואז היחוד כולו רחמים וממשיך השפעות לאין שיעור, מה שאין כן כשהיחוד הוא בלתי אתערותא דלתתא אי אפשר שלא יהיה בו קצת דין, ודי למבין.

³ וז"ל (פר שלח - פרק יד): ועל כן כתבו גורי האר"י ז"ל שגאולת מצרים הושוה בבחינה אחת עם בריאת העולם שלא היה איתערותא דלתתא והיה איתערותא מיניה וביה וכי' כי כשם שבעת הבריאה שלא היה אדם על הארץ לעונדו יתברך ושיקבל הקב"ה כביכול תענוג ונתת רוח ממנו לברוא העולם עבורו, רק שצפה על העתיד מה שיקבל תענוג מהצדיקים העתידיים לבוא. כן ביציאת מצרים הביט מעשהיהם הטובים שעתידין לעשות. והיה האיתערותא עולה מניה וביה עתה ברוב רחמייה לגאולת מעבודתם.

⁴ כך כתב הרה"ק רבי אליהו אבד"ק וויסקיט ז"ל תלמיד הרה"ק רמ"מ מקאצק ז"ע בספה"ק אזור אליהו (לסליחות ד"ה במוצא) וז"ל: הנה אם האדם אינו מוצא בעצמו שום זכות תלכות בה שיושע על ידה אז צועק אליו ית' מאין יבא עזרי וגוי אר"י אין תלכות העזר רק ב' ית' לבד כי חפץ חסד הוא ורוצה להטיב כשם שמצניע בשעת בריאת העולם שלא היה שום אתערותא דלתתא כלל רק מרצונו הפשוט כהדין קמצא דלבושיה מיניה וביה כך היה מאתו ית' אתערותא דלתתא ולעילא לברוא את העולם בכדי להטיב את בריותו, זה עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ שהתחיל להטיב את עול' שם זכות ואתערותא דלתתא.

⁵ הבריאת רבה כא ה' הכוונה היא מסתמא ל"צב" (יד אליהו ומעין החכמה) ' מתנות כהונה שם.

⁶ כ"כ בספה"ק חסד לאברהם (פר' כי תצא) וז"ל: בכל עץ או על הארץ, פי' מנפתי שיש ב' מיני התעוררות, אחד מלמטה למעלה על ידי הצדיק שמביא הגתלות אלהות בעולם ועל ידו נתעלו כל הניצוצות. ואחד מלמעלה למטה, כמו שאמר הכתוב (ישעיה מה, א) אם לא למעני למעני אעשה. כי לא ידח ממנו נדח (ע"פ שמואל ב' יד.), כדי שיתעלה המלכות כי אין מלך בלא עם.

וכן כתב בספה"ק שפת אמת (ליקוטים - פר' ויקרא) בזה"ל: שם (במדוש פ"א), גבורי כח בשומרי שביעית כו' דבר השמיטה כו', קשה, וכי אין כבישת היצה"ר רק

ולהתעלות בעבודת השי"ת.

ב. התעוררות הבאה כהמשך לעבודתו של האדם ומסיבתה, וכלשון הזוהר הקדוש הידוע - המובא הרבה בספרי החסידות: "באתערותא דלתתא אתער עובדא דלעילא"¹⁷.

ג. התעוררות הבאה ללא שום קשר ושייכות למצבו של האדם, ושנשפעת אף על זה שנמצא במצב שלילי, וכדוגמת ההתעוררות הבאה על האדם בפרט בשבת¹⁸ ובפסח¹⁹, ואף

יכולה בחינת התעוררות זו לבוא על האדם בכל רגע ורגע. בחינת התעוררות זו היא "אתערותא מיניה וביה" המבוארת בתחילת המאמר¹⁷.

איתערותא דלתתא

ואיתא משמיה דמרנא הבעש"ט זיע"א כי עיקר עבודתו של האדם היא להעיר ולעורר את עצמו באיתערותא דלתתא, ולא ימתין עד שתאיר עליו איזה הארה ממרומים באיתערותא דלעילא¹⁸, וכל שכן התעוררות כזאת שאינה

ועל זה כיוונו חז"ל (מ"ר שם) הכל מודים שלא נברא ביום הראשון כלום שלא תאמר מיכאל היה מותח בדדומו של ריקע וגבריאל בצפונה וכו'. הכל על"ד הזה שלא תאמר שהבריאה היה ע"י אתערותא דמלאכים. להיות לא אחד נתן אתערותא בדדונו המיוחד לו. ומיכאל מימין מללל שנתעורר מימין במדת החדש שמכונה בשם דרום. וגבריאל משמאל ממלל שנתעורר משמאל במדת הגבורה שמכונה בשם צפון. ע"כ אמר לא כן היה רק אנכי ה' לבד עשה הכל. וגם הראשית ברא אלהים.

וזה ביאור המנחם מנוחה של ישראל. פי' שהוא מנוחה להם שאין צריך לאתערותם רק ממחיל בא אלהים הקדושה מאת בוראם ית"ש. כבחי' היושה שבא לאדם ממילא שלא מצד פעולת מעשה ידיו. והנחיל המנוחה הזאת לעמו ישראל ביום שבת קודש כנזכר.

¹⁷ כשם שהוציא הקב"ה את בני ישראל מארץ מצרים אף שהיו נמצאים במ"ט שערי טומאה ידועה מתכתי האר"ץ.

¹⁸ כמש"כ בספח"ק אור לשמים (פר בהר): גם ואיש כי לא יהיה לו גואל, כי בכל צרתם לו צר (שפיעה טו, טז) כמו דאיתא בגמרא (ע' מגילה כט) ישוב לא נאמר אלא ושב וקבץ. וכשח"ו אין בעולם מי שישמש הגאולה השלימה אזי שטובו מחדש מעשה בראשית (ברכת יציר אוהו). שהיה אתערותא מיניה וביה, כי אז לא היה עדיין מי שעורר שום דבר ועשה הש"ת בעצמו ככביכול כרצונו, וכמו כן גם עתה ה' לבדו יעורר וישפיע גאולה שלימה מהרה. וז"ל ואיש, זה הקב"ה ה' איש מלחמה (סוטה מב ע"ב ש"פ טו, טז, ג), כי לא יהיה לו גואל כ"ל, והשיגה ידו - ימנך ה' נאדרי בכח כו' (שמות טו ו' רש"י), ואז ימצא הש"ת מענה כי כדאי יהיה לאגול את ישראל ולהאירם מתוך שחכם ולקבץ נדחים במהרה בימינו אמנן כן יהי רצון.

עוד כתב שם (פר שבועות) וישמע אלהים את נאקתם וכו' וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים (ב"ד, כה). לחבר אלו הפסוקים, נ"ל עפ"י מה שישד בעל הגדה, וירא את ענינו זו פרישות דרך ארץ, שנאמר וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים. ולכאורה קשה היאך נרמז בכאן פרישות דרך ארץ. ונ"ל כי בני ישראל הרוצים ליכנס בעבודתו ית"ש ומתקדשים ומטריחים עצמם בכל יכלתם, יכולים לפעול ע"י זיווגם דלהון דלתתא שיתעורר למעלה ג"כ יחוד גמור, ופרעה ראה והבין כל זאת ורצה למנוע הישראל מזיווגם כדי שלא יתעורר למעלה ג"כ הזיווג, אבל יש יחוד מניה וביה כידוע (ע"ה של"ט פ"ג), וז"ל וידע אלהים - שהש"ת ברוב רחמינו יחוד מניה וביה, ותיבת וידע לשון יודע. ושפיר יודע על מעלה יחוד, כי שבעי להקב"ה שיתעורר מנוע ישראל מזיווגם הוצרך להיות יחוד מניה וביה, ויחוד מניה וביה נפקא מינה אלהים הוי"ה בגימטריא יב"ק, והשם הקדוש הזה הוא מסוגל להבריח כל המסכים, ותפילת ישראל עולים למעלה למקומם, וז"ל וישמע אלהים את נאקתם, ועל ידי מה, על ידי וידע אלהים, שהיה יחוד מניה וביה.

¹⁹ התעוררות זו היא עניין שם יב"ק - יחוד הוי"ה אדניי - וכמו שיבואר באיתערותא מיניה וביה כאשר בארנו. ולזה מוטעם יתור להזכיר שם שבת לשמים המובאים בהערה הקודמת.

²⁰ וכן כתב בחיבור התשובה לרבינו המאירי (משיב נפש מאמר ב פרק יב, ועיין עוד שם בהמשך): והמין האחר בתפלה והיא הכונה הראשונה בעיניה הוא, לספר בשבחי השם ובנפלאותיו ובגודל מעשיו, שמתוך מה שיבחר בהשמיע לאזנו

וכשישראל שומעים הדין ומפחדים וזוחלים ורועדים מאימת הדין, אז וקשה, נמתקו ונשקטו כל הדינים, ולעומת זה יש התעוררות לתשובה הבאה על ידי אהבת חסד, על ידי השפעת החסדים, שכשהש"ת משפיע לאדם חסדים טובים הוא מתבונן בעצמו א"ך ובמה זכה לזה, ומחשב בעצמו חשבון הנפש, כמה רעים ומרים מעשיו ובמה זכה לחסדים, ובא לידי בושח ולכימה, ועל ידי זה בא לתשובה.

ועל זה התפלל דוד המלך ע"ה (תהלים כג ו) אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי וגו', כלומר שאזכה לתשובה על ידי טוב וחסד, על ידי השפעת החסדים, כדאיתא (ע"י ישמע ישראל פר' נח אות ו) בשם טוב הבעש"ט הק' זללה"ה ז"ע על הכתוב (תהלים צד, א) אל נקמות ה', שיש נקמה בבחי' אל, בבחי' חסד. וזהו שאמר הכתוב מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי ולשמור את כל מצותי כל הימים למען ייטב להם ולבניהם לעולם, כלומר שהיראה והשמירת המצוות יהיו על ידי זה שייטב להם ולבניהם לעולם, היינו שהתהיה התעוררות התשובה מתוך השפעת החסדים וכל טוב.

²¹ מובא בכות בספר הזוהר, כגון ח"א פ"א, קסד ע"א, ועוד.

¹⁸ כמש"כ בספח"ק סידורו של שבת ח"א ה' השרש הראשון, ענף א אות ה-ט: ואמרו חז"ל (מ"ר בראשית פ"ג) מי אתי כתיב מי היה שותף עמי בביריתו של עולם וח"ו שיהיה צריך הקרא לומר שלא הי' שותף להקב"ה במעשה בראשית כי מי פתי יסור הנה להסתפק ח"ו על שני רשויות וכבר הדברים נתקרים ועומדים בדרך השכל והמשוכל בגודל בירור אחר בירור ומנופה בשלש עשרה נפה על אחדות הבורא ית' שמו בלתי מושג ומוגבל משום צד בעילא ותד' ורחות העולם, והשגת הגבול הוא בהנבדאים לא בהבורא ית' חליה וחלילה, ואך הקב"ה למעט אתא ולהגדיל שבה הבורא ית' להודיע לנו חסדו הגדול, אף שתכלית הבריאה היה לזה שהיה אתערותא עולה מתתא לעילא בכל הדברים. וע"י האתערותא מתעורר לעילא להיות ע"י"ה הקב"ה מטיב לברייתו כידו הגדולה. וכדרך שבא לראות כף בא לראות. איש כמתת ידו באתערותא דלכא לערך חיות הקדושה אשר בו, וכאשר נבאר (בבושר הזה ענף ב) טיב מקוה ענין אתערותא. מ"מ בעת הבריאה שלא היה באפשרי מניה היה חסדי הבריות ב"ה שיתחדש את זה להיות אתערותא עולה מניה וביה בכדי לברוא את עולמו כידוע כל זאת מדברי האר"י ז"ל לטועמי מעץ החיים. וזה מי אתי כתי' מי היה שותף עמי בביריתו של עולם כלו מי היה אתי לעשות אתערותא מלכתא. ובחסדו הגדול ברא ועשה בעצמו גם התחלת האתערותא הלז. ומעתה ה' היתה אדול היא נפלאות בעינינו. ומאחר שנהייה שותף במעלה זו, נעטשו עניניהם בחסד אל בלתי אתערותא מאתנו. רמז בתיבת בראשית מצות שבת להודיא שגם יש בו המעלה מה שהיה בראשית הבריאה.

ואפשר עוד שמרמז הקב"ה המעלה זו שראשית אתערותא נעשה מניה וביה. במלת ברשית ברא כלומר שאף בתוך הראשית היה בריאה. והוא שעשה אתערותא מניה וביה כאשר בארנו. ולזה מוטעם יתור להזכיר שם שבת במלת בראשית ע"ד המבואר.

ועל זה אנו אומרים בקידוש היום זכרון למעשה בראשית על שם ההשתוות שהשוו זה לזה להיות מעשה שבת כדוגמת הבריאה. ישעשה בלי אתערותא מתחתונים.

תליה כלל במעשי האדם ולפי הכנתו - שהרי אין היא תכלית בריאת העולם והיא היפך רצון השי"ת והנחת רוח שלו, כמבואר בספרי החסידות.² ועד כדי כך - מלמדינו מרנא הבעש"ט זיע"א - שאם כבר קרה, ולא הצליח האדם לעורר את עצמו עד שנפלה עליו התעוררות מלמעלה, יצטער על כך, ובכך תיקונו.

וכלשונו: "שיתחרד האדם בזכרו שלא התעורר מעצמו רק שהוצרך לעוררו תחילה מלמעלה, ויבכה על בכיה ראשונה שבאה מעצמו, ואז נתהפך מייך נוקבין למייך דכורין ונעשה זכר"³. צער זה אין עניינו להעציב או למרר את האדם, אלא אדרבה, על ידי שיצטער וירגיש את החיסרון בכך שאין הוא

מה שיוציא בפיו יגיע אל השמות המכוון בו, וידבק באל ובדרכיו עד שישפיעוהו שפע אלהי יגיעו אל התכלית הנכבד.

² כמבואר בספרי"ק באר מים חיים (פ"ה ל"ה, פרק י"ב): ואמנם יש עוד בחינה והוא כמאמר הכתוב (ישעיה ס"ה ה) ואביט ואין עוזר ואשתומם ואין סומך ותושע לי זרועי וגו', כבחינת בריאת העולם שהיה בלא אתערותא מלתתא כנודע ועל כן הוא דבר גדול, וזה ענין תחית המתים שמוכרח להעשות בלתי אתערותא מלתתא כי לא יעלה אתערותא מהמתים ואין דבר קשה לפני המקום כביכול כזה שהוא צריך לעשות בלתי אתערותא מלתתא כי עיקר בריאת העולם היה רק על ענין אתערותא למען ישלם שכר בדין ולא בחסד, מעצמיותו שדרכו להטיב כנודע, אבל הקב"ה ברוב חסדיו אף על פי כן יחיה המתים באתערותא מניה וביה כגודל חסדיו, ועל כן זה השבח של מחיה המתים הוא להקב"ה בלבד, מה שעושה ברוב חסדו וטובו בלתי שום אתערותא.

וכן מבואר בספרי"ק ערבי נחל (פ"ר בראשית): ועכ"פ אנו רואין רצונו ית"ש שהוא לא יעשה מאומה רק ישראל יעשו הכל בכח אלהותו כי נתן להם כח זה אשר במעשיהם ימשיכו אלהות בכל המציאות כולם וזהו קיומן של כל המציאות, אין רצונו ית"ש שיהיה התחלת התעוררות המעשה מאתו שזולת במעשה בראשית היה הכרח שיהיה התעוררות מאתו ית"ש כי אדם אין לעבוד לכן עשה ה' הכל בעצמו ומיד שברא ה' את האדם כלה ענין זה אלא נתן הכל ביד האדם שיהיה הוא המתחיל במעשה, ואפילו הגשמים שהיו צורך לגמר מעשה בראשית כי כל עשב השדה טרם יעצמו בארץ וכל שיח השדה טרם יצמח אף על פי כן לא ירדו הגשמים במעשה עד שהורידם אדם הראשון בתפלתו בגמ' (תולין ס"ג ע"ב) בהעלאת מ"ן. מזה ראינו כי כל מעשה בראשית שהיה התעוררות מניה וביה היה בהכרח כי אדם אין לעבוד, ולכן נקראו מעשה בראשית מלאכה כי כל דבר שיעשהו עושהו על צד ההכרח הפך רצונו נקרא מלאכה כי כבד עליו הדבר לעשות, ואף שז"ל אין שייך בית"ש מ"ן ביד שאלה קראו הכתוב מלאכה להורות על ענין שאמרנו שמיום בראו אלהים אדם על הארץ אין רצונו שיתחיל הוא במעשה אלא האדם וכאמור.

והנה מה שהכתוב אומר וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו לכאורה משולל הבנה. בדשלמא אומן בשר דם שעושה כלי אין הכלי צריך להאומן אלא בעת עשותו אותה אבל משעששית אינה צריכה אליו, יתכן לומר שכאשר גמר האומן את הכלי אז שובת ונח ויכפש ממלאכתו אשר עשה, משא"כ הבורא ית"ש ברא הכל במאמר, והמאמר ההוא קיים לעד וקשור ב' יתברך שמו והמאמר ההוא מקיים ומהווה ונותן קיום לעולמים לכל המציאות ותמיד צריכים המציאות אליו ית"ש ולהשגחתו ושפעו ב' לפסוק אפילו רגע א' כי אלו יצויר כו', וא"כ עת שבראת וכל הזמן הכל שוה לענין המלאכה, ואיך יתכן לומר עליו ית"ש ששבת מכל מלאכתו והלא מה שהיה עושה בעת הבריאה עושה לעולם. ובשלמא מה שאמר הכתוב בתחלה ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה אין בו קושיא כל כך כי יצא שמאז לא ברא בריאה חדשה, כי כל המציאות כולם ברא בששה ימים, אבל אומרנו וישבות קשה איך שייך לומר ששבת והרי מה שעשה בשעת הבריאה עושה תמיד.

ואמנם עם מ"ש תחלה כי נקראו מעשה בראשית מלאכה עבור שהיה התעוררות המעשה מאתו ורצונו שיהיה תמיד התחלת המעשה מהאדם א"כ יתכן אומרנו וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו, ומבאר הפסוק בעצמו מהו מלאכתו וסאלה כי מלאכתו הוא אשר עשה בעצמו בלי התעוררות

מהתחנתים ומוז המלאכה הוא ששבת, כי מאז ברא את האדם נתן הכל בידו שהוא יהיה המתחיל בהתעוררות והעלאת מ"ן ומיושב הכל.

ודבר זה רמזו בקהלת' א' מה שהיה הוא שיהיה ומה שנעשה בעת הבריאה הוא שיעשה תמיד, וכמו שאמרנו, שהנבראים כולם צריכים להבורא ית"ש ותמיד בכל הצטרותם אליו ממש כבעת הבריאה ומה הפרש בין עת הבריאה ובין אח"כ עד שיתכן לומר ששבת ה' ממלאכתו אין הפרש ביניהם, רק כי עתה אין כל חדש תחת השמש רק הכל נעשה ע"י העלאת מ"ן מישראל ואם יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא איננו עתה אלא כבר היה לעולמים אשר היה מלפנינו ר"ל העולמות אשר נבראו מלפנינו היינו טרם בריאת האדם עליהם נאמר כי חדש הוא שנעשו בלי העלאת מ"ן עבור כי אדם עדיין לא היה, אבל אחר בריאת האדם אין כל חדש וזה ההבדל בין ששת ימי הבריאה ובין זמנים האחרים אבל הצטרות הנבראים להבורא ית"ש כל הזמנים שווים ממש וכאמור.

ורז"ל רמזו ענין זה באומרם (ברכות ל"ג ע"ב) הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, ירצו כי כל המציאות ביד הבורא וצריכים אליו כמו שהיו צריכים אליו בעת הבראם, חוץ מיראת שמים שהוא העלאת מ"ן שזה רצה ה' שיהיה התחלת התעוררות מתחנתים ואין זה בידו כביכול אלא ביד האדם. נמצא לפי זה כי לא יתכן לומר על כל המציאות שהבורא בראם בלשון עבר כי אין זה אמת אלא בלשון הווה, כי הוא בוראם תמיד ומהווה ומקיימם, רק מה שמצינו לפעמים בהפסוקים האמורים על הבריאה עבר אינו אלא במציאות יראת שמים שהוא העלאת מ"ן שבזה נבדלו ששת ימי המעשה מכל ימות עולם, לכן שייך לומר לענין בריאת הברואים עבר.

וזה אמר בקהלת' ג' ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם עליו אין להסופק וממנו אין לגרוע והאלהים עשה שיראו מלפניו, ופירש"י ז"ל, ידעתי כי כל אשר עשה הקב"ה במעשה בראשית כו' וא"כ צריך לידע מדוע הכתוב אומר אשר יעשה לשון עתיד או הווה, ויתכן לדברינו דהכי פירושו ידעתי כי כל המציאות של מעשה בראשית יחויב עליו לומר אשר יעשה האלהים לשון הווה ועתיד ולא לשון עשה, והטעם, כי הוא יר"ל עשיית הבורא ית"ש יהיה לעולם בלי תוספת וגירעון ומעשה כמעשה שעשה בכל המציאות בעת שהמציאות מעשה זו עצמו ממש עושה בהם לעולם בלי תוספת ובלי מגרעת, לכן על כל מעשה בראשית יחוייב לומר אשר יעשה האלהים ולא לומר אשר עשה. ואמנם אם המצא לפעמים שאומרים והאלהים עשה לשון עבר אין זה אלא במציאות שיראו מלפניו כי זה נתחדש אחר הבריאה, משא"כ קודם הבריאה נעשה הכל בלי העלאת מ"ן ע"י יראת שמים, לכן ע"ז יתכן לומר לשון עבר כי עשה כזו לא היה רק בששת ימי בראשית ולא אח"כ.

³ תולדות יעקב יוסף פרשת תזריע דף צ"ב ע"א. וזה כל הלשון שם: שמעתי ממורי ז"ל כי יש שצריך להתחזק תחילה קודם התפילה וכו', וסרה קושיית ה"טז' ודברי פי חכם חן, ואז כשהאדם עצמו עושה תחילה להתעורר בתפילה, נקרא זכר, מחוץ לדכורא, מה שאין כן יש שלפעמים מעוררין אותו מלמעלה, ומעשה תעוררו בכביו וכיוצא זהו נקרא אשה, מחוץ דנוקבא, ואז חס ושלוש ותפילתו תהיה לחטאה (תהלים ק"ט, פ"ט). והתקנה לזה שיתחרד האדם בזכרו שלא התעורר מעצמו רק שהוצרך לעוררו תחילה מלמעלה, ויבכה על בכיה ראשונה שבאה מעצמו, ואז נתהפך מייך נוקבין למייך דכורין ונעשה זכר, ודברי פי חכם חן.

לעשות טוב, כי אם על ידי שמעוררין אותו מלמעלה תחילה אז מתעורר למטה לעשות תשובה".

"והנפקותא בין שני התעוררות אלו שמעתי ממורי זלה"ה בסוד 'אשה מזרעת תחילה יולדת זכר' שהוא רחמים וכו', והכי נמי כך, אם התעוררות מלמטה תחילה, שהוא מיין נוקבין, ואחר כך בא מלמעלה מיין דכורין, הוי זכר רחמים, ובהיפוך הוי דינא":

לפי מרנא הבעש"ט זיע"א מוטל עלינו לאתר ולחפש דרכים ואופנים בכוחות עצמנו על מנת שנגיע להתעוררות¹¹.

התעוררות באמצעות התבוננת

והנה איתא בספרי החסידות¹² כי הדרך הטובה ביותר להשיג את ההתעוררות, היא באמצעות התבוננות¹³ כלומר, העמקת הדעת והרחבת השכל בעניין, על מנת להגיע להתפעלות המידות, וכמבואר בספה"ק נועם אלימלך¹⁴ שעל ידי שהאדם מגיע למצב של "התבוננת

מתעורר מעצמו, הרי הפך ממילא את הקערה על פיה, וגרם למפרע להתעוררותו זו להיות פרי עמלו ולהיקרא על שמו, שהרי התעוררות זו להצטער על מצבו באה רק ממנו ומעצמו - "ואז נתהפך מיין נוקבין למיין דכורין ונעשה זכר".

על האדם לעורר את עצמו תמיד מלמטה, כי אם יסמוך על ההארות הבאות אליו ממרומים, מה יעשה בזמן שלא היא לא על מי להישען, ולא יזכה להארה או התגלות זו¹⁵.

לכן עליו לעורר את עצמו בתמידות, כדי שיוכל לעבוד את הבורא יתברך תמיד בלא הפסק, באהבה, ביראה, ובדבוקות.

וכך איתא משמיה דמרנא הבעש"ט זיע"א¹⁶: "אשה כי תזרע וילדה זכר". אמרו חז"ל¹⁷ 'אשה מזרעת תחילה יולדת זכר וכו', דיש שני מיני התעוררות, ענין אחד הוא שמתעורר הוא תחילה בתשובה וכיוצא דבר טוב, ואחר כך מסייעין אותו מלמעלה, כדין 'הבא לטהר מסייעין אותו'¹⁸, התעוררות שני שאינו נותן לב לשוב מעצמו בתשובה, או

ועושה לכל המעשים, והוא ית"ש הוא למעלה מהזמן, ולכן נגילה ונשמחה בו, בהקב"ה אף אחר עבוד הזמן.

¹¹ וראה מה שכתב בספה"ק אור המאיר (בחותם) במעלת ההתבוננות ביראת ה' וז"ל: "והנה מאותן האנשים אישים פועלי און, אשר פורצים גדרים רעים וחטאים בממונם ובפשם, מאלו לא דברתי, כי לא דיברה תורה במתים (אסתר פתי א), אמנם אפילו אנשים הנגשים אל עבודת הקודש ובידם תורה ומעשים טובים, על כל זה רבים וגם שלמים תועי רוח בינה, שאינם עורכים מחשבתם להתבונן תמיד ביראת ה', והתי יראתם ומעשה מצותם מצות אנשים מלומדה (ישעיה כט יא) כנזכר, ומאומה אין בידם, ועינינו הרואות תיכף שנפטר אדם מבינת הספר, הלך ילך וככה יוצא לפעלו ולעבודתו, ונלכד במצודת היצר הרע להרבות הון מהבל ולדאג דאגת מחר, ולא אמר איה אלהי עושי, וצפה לקבל ממני מכשרון פעולתי נתנה, וכיון שכן מעשי, הלא כבהמה נחשבת, הורדות גם כן למלאת התאוה הבחיית, מועתר אדם מבהמה אין.

עוד כתב (קבל) ז"ל: סוף דבר הכל נשמע, היות עיקר תצלת מצודת איש הישראלי, להתבונן על דרכיו באמת ומיכם, וככה עושה צירופים בתורה, ועושה נחת רוח ליוצרו, כי זה עיקר תכלית המכוון בבריאות העולמות, שצפה התנוגד והשעשועים שיקבל מפרטי נשמות הצדיקים, וכל אחד ואחד גורם יחודים בעולמות עליונים, הן בתורה או בתפלה, כפי בחינת אחיותו.

וראה עוד בספה"ק תפארת שמואל (לפרט יום כיומו): עיקר העבודת הוא לשקול כל דבר ודבר בג' בחינות מחשבת דבור ומעשה, שצריך להתבונן בשכלו קודם שיעשה וידבר ויחשוב דבר אם יצמח מזה נח"ר להבורא ב"ה ואם הוא רצון אלקינו ית' אז יחשוב או ידבר או יעשה הדבר ההוא. וכמבואר בספרים הקדושים על הכתוב אחרי ד' תלכו שכלל גדול הוא שיהיו כל מעשיו רק אחר ההתבוננת בשכלו לפני מה הוא עומד ולפני מה עתיד ליתן ד"ח על כל דבר ודבר ואחרי אשר יזכור את בורא עולמים ב"ה במחשבתו אז יכול לעשות ולדבר כפי מה שירצה, והוא הפירוש אחרי ד' תלכו היינו שתלכו ותעשו כל הדברים רק אחר ד' אלקיכם היינו שמקודם תעלו על מחשבתכם את הבורא ב"ה ואח"כ תלכו ותעשו דברים הצריכים לכם.

¹² כדאיתא בספה"ק נועם אלימלך (פר בלק): וזהו ואתם הדיבקים רוצה לומר הוי"ו מוסף על הענין ראשון היינו כשאתם מדמקים בהשם יתברך ברוך הוא על ידי המצוות תראו שתהיו גם אתם בהדבקות פירוש תמסרו עצמכם בכל רמ"ח אברים ותכניסו הכל בהדבקות והנה הדיבקות הוא דבר התבוננת ועיניו בשכל להסיר כל מחשבותיו רק שיהא חושי ומחשבתו על הדבר הזה שהוא עושה והוא הנקרא בשם ראייה שרואה בעין השכל להדבק בדבק טוב.

¹³ כך מבאר בספה"ק דגל מחנה אפרים (פר יתרו), וז"ל: דבר אתה עמנו ונשמעה וגו' ויאמר ה' הטיבו בן יתן וגו' (י"ט). פירוש כי יש שני מיני עבודות אחד שלפעמים בא אדם להתלהבות גדול מלעילא בלי שום התעוררות מלתא ולפעמים צריך הכנה והתעוררות לעבודה ומתלבש צמח באהבה ויראה רבה ולחקור ולהתבונן ברוממות הבורא ברוך הוא ואחר כך מקשר עצמו להעולמות ודי למבין, והנה העבודה הראשונה הנ"ל היתה בשעת מתן תורה כי השפיע עליהם הקדוש ברוך הוא אהבה ויראה לכן אמרו דבר אתה עמנו פירוש אין אנו רוצים לעבוד עבודה בלא התעוררות מלתא בחקירה והתעוררות, פן נמות פירוש לפעמים יפלו ממדריגה הזאת ולא נדע איך לעלות רק דבר אמת שמשא הנה בחינת דעת ודבדעת חדרים ימלאו אז לא נבוש לעולם כי אף על פי שיפלו ממדריגה אז נעבוד על הכרה ראשונה ונלך בעקבותיו ולזה אמר הקדוש ברוך הוא הטיבו כל אשר דברו מי יתן כל הימים לעבוד אותי בהתעוררות והתבוננת כל הימים וד"ק.

¹⁴ מובא בספה"ק בן פורת יוסף בדרוש לשבת תשובה תקס"א דף קט"ו ע"ג, ובדרוש לשבת הגדול תקס"ז דף ק"ז ע"א.

¹⁵ נדה ל"א א.

¹⁶ יומא ל"ח ב.

¹⁷ האדמו"ר מפאצסנא זצ"ל כתב רבות על איך יעורר האדם את עצמו כך שיבוא לידי התעוררות והתלהבות פנימית, עיי בספרו 'הכשרת האברכים'.

¹⁸ וכן כתב בספה"ק יסוד העבודה (ח"ב פ"א) בזה"ל: "ע"כ בודאי מחוייב הוא בלי ספק שיתעורר בכל יום ע"י התבוננת מוסר ללבו וע"י תפלה ושפיכת נפשו לפני ה' כדרך שהתפללו כמה וכמה צדיקים עד"ל.

וכמש"כ בספה"ק ישמח ישראל (פר שמות), וכח הקדושה הגדולה הזאת מקדושת ימי הפסח נחקק בלב עם סגולה ושמארו רושם דקדושה גם אף אחרי עבד ימי הקדושים, אבל מי שלא הי' זוכה לשמוח בשמחה האמתית בתוך עדת ישראל, כי הוא משוקע בתאוות עוה"ז, ועתה כשעברו ימים הקדושים ויראה שהוא העלה חרס בידו, שלא הרגיש כלל קדושתו, ולא העלה עוד ארוכה ומרפא ח"ו לנגעי לבבו, ונפשו עליו תאבל ומתעצב מאוד מאוד על רחוקו, עכ"ז בל יאמר נואש ח"ו, ויחזק ויאמץ לבו ונפשו ויראה גודל הרחמנות מד' הטוב לעמו ישראל שחושב מחשבות לכל ידח ממנו נדה, שנתן לנו מקראי קודש ליכות ע"י להתעוררות בהנפש ולאורות עליונים, וע"י שיתבונן כך יתעורר מקרבו לצדדי התעוררות אהבה לאהוב את ד' בכל לבו ובכל נפשו, ויזכה ע"י גם הוא אף אח"כ להרגיש האורות הקדושות מהימים הקדושים שעברו, וזהו זה היום עשה ה', כי הוא עשה

ישרים^{לד}: "מפסידי החסידות הם הטרדות והדאגות, כי להיות השכל טרוד ונחפז בדאגותיו ובעסקיו, אי אפשר לו לפנות אל ההתבוננות הזוה, ומבלי התבוננות לא ישיג החסידות, ואפילו אם השיגו כבר, הנה הטרדות מכריחות את השכל ומערבבות אותו, ואינם מניחות אותו להתחזק ביראה ובאהבה, ושאר העניינים השייכים אל החסידות כאשר זכרתי".

ללא התבוננות המביאה לידי התעוררות אהבה ויראה, אף אם יעבוד האדם את בוראו באמונה שלימה ובקבלת עול מלכות שמים, לא פרחת עבודתו ותורתו לעילא כמובא בזוהר הקדוש^{לה}.

אמנם יש לציין למה שמבואר בספרי החסידות^{לו} אשר לפעמים ישנם מיני התעוררות הנולדים אצל האדם מחמת דמיונות שוא אשר אין בהם מן האמת, וכמו שכתב בספה"ק אור המאיר^{לז}: "וכאשר עינינו רואות משוטים הבוכים בתפלה, שאינו יודע בעצמו על מה ולמה מוריד

ועיניו בשכל להסיר כל מחשבותיו רק שיהא חושי ומחשבתו על הדבר הזה" על ידי זה מתעוררים מידותיו לזה ו'מוסר עצמו בכל רמ"ח אבריו ומכניס הכל בהדבקות'.

הרה"ק רבי דוב בער מליובאוויטש זי"ע^ל ממשיך דרכו של אביו בעל התניא, כתב חיבור שלם על עניינה של התפעלות - הנקרא: "קונטרס התפעלות"^{לא}.

נקודת העניין המובאת בקונטרס היא ש"התפעלות" אמיתית ופנימית מושגת אך ורק על ידי התבוננות עמוקה הנוקבת ויורדת חדרי בטן, כאשר בעקבות התבוננות זו נוצרת התפעלות הלב בדרך ממילא בדרגותיה השונות - והכל ביחס לעומק ההתבוננות.

במעלת ההתבוננות כתב גם כן אביו בספה"ק תניא^{לב}, והקדים אותם כבר הרמב"ם הידוע שכתב בספרו יד החזקה^{לג} שבאמצעות ההתבוננות בנפלאות הבריאה יגיע האדם לאהוב ולירא מהשי"ת.

ואלו דבריו של רבי משה חיים לוצאטו בספרו מסילת

לזה רמז רש"י בדבריו הקדושים, בשורה הוא להם שהנגעים באים עליהם לפי שהטמינו אמוריים מטמוניות של זהב בקירות בתיהם, כלומר אפילו כשמוציאים תיבותיהם מקירות לבם בהתעוררות המה מלאים במחשבה מטמוניות של זהב כמדובר, ומי הגורם להם כל זה ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם, למלאות בתיהם כסף וזהב, וככל הגוים בית ישראל המה באם משלימים מחשבתם למלאות בתיהם זהב, וזהו שהטמינו האמוריים דייקא דבורים כאלו בקירות בתיהם ותיבתם של ישראל, ואין לך בשורה גדולה מזה אשר על ידי הנגע נותץ הבית, ומוציאין משם שלא יהיה שום אחיזה מפועל און בצירוף תיבותיו, כי אם בהתעוררות גדולה אלהינו, וכל זה משיג ומכין מנגע הבית כמבואר, והכל למיעוט הכרה, והכניס את עצמם במתכוון אל ארץ כנען, זאת הגורמת שהקדוש ברוך הוא נותן להם נגע צרעת בבית אחוזתם כמבואר, הגם שלבשורה יחשב כדברי רש"י, עם כל זה הלא טוב להם לישראל להביט נפלאות המתורה, ולא באמצעות פעלי און, ולא יהיה להם בשורה מוצאת בנגע הבתים.

^{לז} והא לך לשוננו (דרוש לשבת תשובה): ועוד יש לך אדם שמתעורר לפעמים, וזעק לבו עד שנשמע למרום קולו באמצע התפלה, ובאמת אין ממש בהרמות קול הנשמע למרחוק, וכל עצמו של התעוררו, מדבר שטות הנדמה לפניו, ונתעורר מחמת זה, ומשים מגמת נפשו באותיות שמוציא מפי, וכזה נרמז בכתוב באיוב (לח יב) ידעתה שחר מקומו, ואיתא בזוהר (ח"ג קנב ט) ה' התרחקת משח"ד, ודרש שם לעומק עניינו, וכלפי דברינו בא הרמז, ידעת ה' מוצאות הפה, כלומר אפילו אם אתה מוציא אותם בהתקשרות, כי מלת ידע משמעו לשון התקשרות, כמו (בראשית ד א) וידע אדם את חוה, היינו שבאה לך התעוררת באמצע התפלה להרים קול, ועדיין החיוב מוטל עליך להתבונן במעוז שכלך, מאין באה לך בחינת התעוררת, ושמה מדבר שטות.

וכאשר עינינו רואות משוטים הבוכים בתפלה, שאינו יודע בעצמו על מה ולמה מוריד דמעות, וכן דרכם מתחלה מורידים דמעות סתם, ואחר כך כשרואין שהורידו דמעות, מרחמים על בחינת עצמם, ועליהם לבם דזה, ומעוררים לבכי עוד יותר, ובאמת בקרב איש ולב אין, וכן בחינת שמחתם שמעוררים בתפלה, כל עצמה של השמחה נתעורר מדבר שטות, ולפעמים מארבעה וחמשה גדולים כנראה בחוש הראות, ונמצא גם שמחתם ואהבתם ויראתם הוא כסלותם, ומאומה אין בידם, כי גם תורתם ותפלתם תועבה, אפילו משמיים התעוררת מחשבתם בהאותיות, כל עצמה של קדימת המחשבה מאין שנתעוררה, הוא רק מחשבות זרות, וכיון שנחרב בבית ראשון, יבש בבית שני גם כן.

וזהו וירא פנחס דהיינו בחשבו לעשות המצוה הזאת לנקום נקמת ה' ראה לעשות המצוה בדביקות גדול, ויחך רמח דהיינו כל רמ"ח אבריו ומסר נפשו והכניס כל עצמו בהדביקות וידקור את שניהם ועל ידי זה השיב החימה מעל בני ישראל.

^ל האדמו"ר האמצעי מחב"ד.

^{לא} בהקדמת הקונטרס - שהיא אגרת נפרדת - מבאר שם את חוב התפעלות, ושולל את המתפעלים "התפעלות חיצונית" - הנקראים בפיו "הדרכים הישנות" - מחד, ומאידך את אלה שחוששים מלבוא לידי התפעלות (כוונתו לכאורה היא להרה"ק רבי אהרן מסטראשעל זי"ע שהיה תלמיד של אביו - הרה"ק בעל התניא זי"ע, והנהיג חלק מהחסידים לאחר הסתלקותו). הוא מקונן שם על המצב שרוב החסידים לא מתעוררים להתפעלות ומבאר את הטעמים לזה. הקונטרס עצמו מחולק הוא לכמה חלקים בהם מתבארים שלבי ההתפעלות כפי שהם מחולקים לחמשת דרגותיה של הנפש הבהמית המכונה בלשון הקונטרס "התפעלות חיי בש", ולעומת זאת לחמש דרגותיה של הנפש האלוקית המכונה בלשון הקונטרס "התפעלות חיי אלוה", וכן מבוארים שם הדרכים להגיע לדרגות הללו וכן מהם המניעים להתפעלות.

^{לב} וז"ל שם (קונטרס אחיון ד"ה הנה לא): ועיקר הבהודה בעקבות משיחא היא התפלה כמש"ח ה"ח וז"ל בע"פ ופ"ח. מכש"כ וק"ו שראוי ונכון ליתן נפשינו ממש עליה והיא חובה של תורה ממש למכניי מדע תועלת ההתבוננות ועומק הדעת קצת כל חד לפום שיעורא דיליה בסודו שבחו של מקום ב"ה.

^{לג} וזה לשונו (פרק ב הלכה ב מהל' יסודי התורה): והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו, בשעה שיתבונן האדם במעשיו ובראויו הנפלאים הגדולים ויראה מהן תמכמו שאין לה ערך אלא קץ מיד הוא אובד ומשבח ומפאר ומתודה ויראה תוך גדולה לידע השם הגדול.

^{לד} פרק כ"א.

^{לה} תיקוני זוהר תיקונא עשיראה כה ע"ב. וכן כתב בספה"ק שערי עבודה להרה"ק רבי אהרן מסטראשעל זי"ע (דף ג ע"א מודפס בסוף ספר תיקוני זוהר).
^{לז} כמש"כ בספה"ק אור המאיר (פר' מוצרע): וכן הענין כאן, כאשר מתבונן האדם סיבת התעוררותו מאין נמשך ופעמים ממלאים בתיהם כסף וזהב זה הגורמת בחינת התעוררותם, ולפעמים להיפך מאיזה צר ומעיק כנוצר, וכיון שבא על שכל האמת שאין זה בית ותיבה להוציא לפני אלהים, לזה מתחרט ונותן אל לבו לעורר לבו בקרבו מגדולת הבורא ושם הויה"ה ברוך הוא כמדובר, ונותץ הבית ומוציא משם התעוררת פועלי און.

של התעמקות האדם בפנימיות נפשו ובמשמעות עצם מהותו.

ג. במובן נוסף מתארת ה"התבוננות" בחינה ומדריגה רוחנית של צדיקים ואנשי מעלה המתעלים מעל למגבלות הגוף והשכל האנושיים, ונשמתם מתדבקת ונעלמת אל שורשה - אל השי"ת.

שלושה אלו מקבילים הם לשלושת החלקים הקיימים בכל דבר גשמי וחומרי^{מא}, וכפי שגילה מרנא הבעש"ט לגיסו רבי גרשון מקיטוב במכתבו הידוע את מה שנתגלה לו בהיכלו של משיח^ב, "כי בכל אות ואות יש עולמות נשמות ואלהות^ג, ועולים ומתקשרים ומייחדים זה עם זה", כדלהלן:

א. ההתבוננות הראשונה היא "התבוננות לימודית". אחר שמבין איזה ענין על בוריו, הוא מתבונן בעומק העניין ההוא, עד שהשכלי מאיר אצלו, והוא מבין בשכלו היטב את העניין המוחשי [=עולמות].

ב. השנייה היא אותה ההתבוננות הנדרשת למשל קודם התפילה, ועניינה הרגש החיות האלוקית המחייבה כל דבר גשמי, הרגשה וחיבור לנשמה האלוקית המופיעה בעולם באמצעות כל עניין גשמי הנראה לעינים [=נשמות].

דמעות, וכן דרכם מתחלה מורידים דמעות סתם, ואחר כך כשרואין שהורידו דמעות, מרחמים על בחינת עצמם, ועליהם לבם דוח, ומעוררים לבכי עוד יותר, ובאמת בקרב איש ולב אין, וכן בחינת שמחתם שמעוררים בתפלה, כל עצמה של השמחה נתעורר מדבר שטות וכו", וראה מה שכתב הרה"ק בעל התניא זי"ע בספה"ק תורה אור^ל, ואין כאן המקום להרחיב בעניין זה [ועוד יבואר אי"ה במאמר ה"דמיון"].

שלושה מדריגות בהתבוננות

שלושה הבנות שונות יש לו למושג "התבוננות".

א. בפשטות, ה"התבוננות" מתארת עיון נוקב ומנתח, מחשבה חוקרת ומעמיקה, הסתכלות פנימית אל תוכיותם של הדברים וחדירה למהותם.

ואף הרמב"ם מגדיר את ההתבוננות כהתעמקות וסקירה עיונית, כפי שכתב בספרו מורה נבוכים^ט: "כי אין הדבר כמו שחשבתו בתחלת המחשבה, אבל כמו שיתבאר עם ההתבוננות לזה הדבר", ואף הזהיר והרתיע על "טעות בהתבוננות"^י.

ב. הפירוש השני הוא שה"התבוננות" היא מצב נפשי ורגשי

ישראל, או ע"י התבוננות בנקודה הפנימית אשר נטוע ומושרש בתוך כל איש ישראל וצורתו של יעקב חקוקה בכסא הכבוד.

^{מא} וזה לשון המכתב (כפר שם טוב א): ושאלתי את פי משיח אימת אתי מר, והשיב לי, בזאת תדע, בעת שיתפרסם לימודך ויתגלה בעולם ויפוצו מעיינותיך חוצה מה שלמדתי אותך והשגתי, ויכלו גם המה לעשות יחודים ועלויות כמון ואז יכלו כל הקליפות ויהיה עת רצון וישועה. ותמהתי על זה, והיה לי צער גדול באריכות הזמן כל כך מתי זה אפשר להיות. אך ממה שלמדתי שם שלשה דברים סגולות ושלשה שמות הקדושים והם בנקל ללמוד ולפרש, ונתקרה דעתי, וחשבתי אפשר על ידי זה יוכלו גם כן אנשי גילי לבוא למדרגה ובחינה כמותי, דהיינו בהיותם יכולים לעלויות נשמות וילמדו וישבוו כמו אני, ולא ניתנה רשות כל ימי חיי לגלות זאת, וביקשתי עבורך ללמוד אותך ולא הורשתי כלל ומושבע ועומד אני על זה. אך זאת אני מודיעך והשם יהיה בעזרך לנוכח ה' דרוךך וגל יליו, ובפרט בארץ הקדושה בעת תפלתך ולימודך וכל דיבור ודיבור ומוצא שפתך תכוין לייחד שם, כי בכל אות ואות יש עולמות נשמות ואלהות ועולים ומתקשרים ומייחדים זה עם זה, ואחר כך מתקשרים ומתייחדים האותיות ונעשים תיבה מהנ"ל, ומתייחדים כל העולמות כאחד ועולים, ונעשים שמחה ותענוג גדול לאין שיעור, בהבינך בשמחת חתן וכלה בקטנות וגשמיות וכל שכן במעלה העליונה כזאת, ובודאי ה' יהיה בעזרך ובכל אשר תפנה תצליח ותשכיל, תן לחכם ויחכם עוד. עכ"ל^ק.

^{מב} או בלשון אחר: חומר צורה וחיות (כחם אופיר הרה"ק מקאמארנע על מגילת אסתר ח טו).

והיינו, כי בכל דבר בעולם ישנם שלושה רבדים: יש את החומר הגשמי עצמו הנקרא 'עולמות', יש את הנשמה שבתוכו המחיה אותו תמיד בלי הפסק הנקרא 'נשמות', ויש את האלוקות' המהווה את הכול שלגביה כאילו אין כאן כלום.

לזה בא הרמז, ידעת ה' מוצאות, שחר, מקומו הראשון, מאין באה לך התעוררות לקשר ה' מוצאות הפה, ואחר העיון היטיב, תשכיל לדעת שצריך תשובה על התקשרות דיבורים במחשבה כזה.

^{מג} וז"ל (פר יט טז): ואחר כוונת הלב הן הן הדברים אבל לב ההמון הנוטים אחר בצעם להטריף לחם חוקם כפשוטו לבבם לא כן דימה ולבם לא נכון ע"פ הכוונה הראויה רק כל ישעם וכל הפצם למלאות די מחסורם אשר יחסר להם בצרכי גופם ועושים מצרכי הגוף עיקר וזהו ממש הפוך ההתעוררות שבתפלה להיות נקבע בלבם האהבה לה' לבדה בלי תעורבות זר ח"ו כו'.

והנה גם אחרי הדברים והאמת האלה לא יפול לב האדם עליו לומר כי ההתעוררות שבתפלה והתבוננותו הן דמיונות שוא שהרי הוא כמו החלום שהוא כח המדמה ושוכניו ב' הפכים. כי הנה מאחר שרואה בנפשו אחר התפלה שחולפת ועוברת האהבה לה' ומתהפך לאהוב את גופו דוקא הרי מובן שגם בתפלה לא ביטל אהבת גופו מכל וכל וההתעוררות שבתפלה את האהבה לה' לבדה אינה אמיתית רק כדמיון החלום שמחבר ב' הפכים ודומה לו שאהוב את ה' ואעפ"כ אהוב את גופו הגם כי לא צדקו יחדו לפי שזה נלקח מכח המדמה אשר יכול לדמות דמיונות שוא. אך באמת הנה בחיי חלום זה שרשו למעלה ויסודתו בהררי קדש עליון.

^{מח} שם פ"א ב.

^{מט} שם פ"ב ט.

^{מא} הם מקבילים ג"כ לשלושת הממדים המוזכרים בספר יצירה: עולם, שנה, נפש.

וכן מובא בספה"ק ישמח ישראל (פר תשא), ז"ל^ק: דהנה איתא בס' יצירה שיש בחי' עולם שנה נפש, עולם הוא בחי' קדושת המקום, דבפעם ע"י קדושת התעוררות המקום זוכה האדם לתשובה, שנה הוא בחי' זמן, דבפעם הזמן גרמא לתשובה, נפש הוא הכלל ישראל, שזוכה לתשובה ע"י ביטול בהכלל

בשיר השירים: "אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ", כלומר, 'לא תעירו עצמכם' ב'התעוררות האהבה עד שיהיה שם הדבר הראוי שיהיה התעוררות בזה על ידי', 'שתעשה חפץ על ידי הסבה היא'.

המחשבה מתעוררת מלמעלה והמעשה מלמטה

עד עתה נתבאר כי על האדם לעורר את עצמו מלמטה באיתעוררות דלתתא, ולא ימתין עד שתבוא עליו התעוררות מלמעלה.

והנה בספה"ק תולדות יעקב יוסף¹⁶ בא ומחלק בזה בין מחשבה והרהור לפעולה ועשייה, והיינו כי בעוד שהפעולה הגשמית מותנית היא אמנם אך ורק בבחירתו של האדם ועל האדם מוטל לעוררה, הרי שמחשבתו והחלטת שכלו

ג. ההתבוננות השלישית¹⁷ היא זו הנעשית למשל בעת התפילה עצמה, בהתפשטות הגשמיות, על ידי חסידים ואנשי מעשה¹⁸, להתדבק באין סוף המופשט עצמו - בבחינת "נפשי יצאה בדברו"¹⁹, וכן היו עושים הנביאים למען תשרה עליהם רוח השם²⁰ [אלוקות].

ההתעוררות הינה מצב נשמתי, שכלי או רגשי, העלול לחלוף עם הרוח ולפוג כלעומת שבא, אשר על כן על האדם לפעול פעולה כלשהי תחת השראה ההתעוררות שחלה בו, כי על ידי זה הוא עושה כלי קיבול בנפשו להתעוררות זו כך שהיא תיקבע ותיחרט בנפשו בצורה יציבה ובדרך קבע - בבחינת "להזהיר גדולים על הקטנים"²¹.

וכך מבאר הרמב"ן בספרו האמונה והבטחון²² את הנאמר

י"ד וכתב בספה"ק שערי עבודה להר"ק רבני אהרן מסטראשע ז"ל ע"ד ב"ב מודפס בסוף ספר יתיקוני זוהר, וז"ל: כן הוא בעבודת הויה, אשר העיקר הוא היחוד להתאחד עם הויה, ולהתקשר אליו יתברך על ידי האהבה והדבקות בו, ולהבטל אליו יתברך לעשות רצונו יתברך, אך קודם התבוננות היחוד, צריכים להתבונן ביקריה וגדולתו ורוממותו מערך עולמות בערכים אין קץ, אשר כל העולמות בטלים אליו יתברך, וכלא ממש חשיבי כזכור לעיל. ובהתבוננות זו, לא יהיה חפץ מצד עצמו כלל בכדי להתחבר עמו, או לראותו להמשיכו יתברך בעולמות בכלל, ובנפשו בפרט, מצד ריוחן ערכו מהמלך להתחבר עמו, או לבקש אתו, כמו המשל הזכור לעיל, כי גם עבד המוכה שחין בא לראות כבוד המלך, אשר הוא אינו בערך התחברות עם המלך כזכור לעיל, כי אם רק להתבונן בגדולתו בלבד, בכדי שעל ידי בינה זו יתבטל אליו לגמרי, כי אם יחיה תחילת התבוננות ביהודו יתברך, אלא שהוא נמצא בכל העולמות ומתאחד בהם, ויהיה לו חפץ להדבק בו יתברך, יחשיב עצמו לאיזה ערך עמו יתברך, ומצד זה רוצה להתחבר עמו, להעריך אותו יתברך בערך העולמות, ויחשיב היש שבו מצד התגלות העולמות בכלל, בחיות גופו בפרט, להתאחד אליו מצד מהותו, בבחינת יש דייקא, מצד בחינת הכסיל, שהוא נפש הבהמית המלבשת את הנפש האלוקית, והנפש הבהמית כל חפצה להתגלות שבה מצד מהותה בעצמה ליחד למטה, ולא להבין העיקר והשורש, מאין התהוותה, ולאיהו כוונה, וזהו לא יחפץ כסיל בתבונה.

י"ט כמובא בשולחן ערוך (אורח חיים סי' ס"א): וכן היו עושים חסידים ואנשי מעשה, שהיו מתבודדים ומכוונים בתפילתם עד שהיו מגיעים להתפשטות הגשמות ולהתגברות כח השכלי, עד שהיו מגיעים קרוב למעלת הנבואה. וכן כתב בספה"ק באר מים חיים (פר' כי תבוא - פרק טו): אשר על כן מאחר שנשמת אדם מישראל חלק אלה הוא, והוא יתברך שורשם. ודאי היה ראוי להיות בכל אחד מישראל בכל עת ובפרט בעת העלות על לבו זכרון שמו יתברך שיתקרב אליו ברוך הוא באהבה רבה ועזה עד שיבוא להתפשטות הגשמיות ממש ואתדבקות רוחא ברוחא. וכי הנשמה ודאי חומדת ומתאוה ומשתוקקת לקרבת אלהים לאין קץ. וכאשר כן היה בכל נביאי ה' כמו שכתב ברמב"ם ז"ל (פרק ז' מהלכות יסודי התורה הלכה ב') שכאשר הגיע אליו הנבואה היו כל אבריו מודעזעין וכח הגוף כשל ועשתנותיו מתרופף ותשאר הדעת פנויה להבין מה שתארה, כמו שאמר נביאל (י"ח) והודי נפת עלי למשחיתו ולא עצרתי בה. ונקשרה דעתו אל צור העלומים ברוך הוא. ואפילו בהחסידים הראשונים מבואר (בשולחן ערוך אורח חיים סימן צ"ח סעיף א') שהיו מתבודדים ומכוונים בתפילתם עד שהיו מגיעים להתפשטות הגשמיות ולהתגברות כח השכלי עד שהיו מגיעים קרוב למעלת הנבואה וכי עד כאן.

¹⁶ שיר השירים ה.ו

¹⁷ וכמ"ש בספה"ק בת עין (פר פינחס): וז"ש א"ה (במדבר כ"ג) אבינו ברוך במדבר

וגו', על דרך שאמרו חז"ל (שבת פח ע"ב) על פסוק (שה"ש ה' ו) נפשי יצאה בדברו, שפרחה נשמתו על כל דבור ודבור בבחינת התפשטות הגשמיות, וכן צלפחד מת בשעת מדבר, שהיה מקושר בחי' דבור שלו לה' בבחינת יחודא שלים עד שהיה לו התפשטות הגשמיות.

י"ז כמובא בספה"ק חסד לאברהם (ליקוטים - ראש השנה): ואפילו הנביא קודם ביאת הנבואה אליו מוכרח לצאת מן הגשמיות של העולם להתפשטות הגשמיות מכל וכל. וכמשוער ממש יחשב בעת ביאת הנבואה אליו, וכאין וכאפס יחשב בעת ההוא שאינו מרגיש את עצמו כלום בעת דבור הנבואה שלו. ולפיכך חכם עדיף מנביא (ב"ב יב), כי החכם נמשך מן חכמה רזא דאין, והנבואה היא בבינה שממנה שפעת אורו, ובינה היא פרוץא אימא. ונביא, הוא לשון מביין, וצריך למדריגת חכמה שהוא מדריגת אין כדי שיוכל לקבל הנבואה כנ"ל.

י"ח כדאימת בספה"ק נועם אלימלך (פר' אמור): בענין אחר נראה לפרש דברי רש"י ז"ל להזהיר גדולים על הקטנים להיות כל האדם בשעה שעוסק בתורה או בתפלה או באיזה דבר קדושה אז הוא בגדלות המוחין וכך הדרך הצדיקים שלפני התפלה המה מיישבים עצמם ומוחין שלהם לפני מי הם מתפללין והקדושה היא מגביה המוחין בעת העסק בה אבל אחר התפלה או עסק הקדושה הוא נופל לקטנות המוחין בהילוכו בבבלי הזמן זה אינו תכלית העבודה השלימה כי אדם צריך להיות תמיד בקדושה ובטהרה בלי הפסק רגע אחד, לזה צריך לקשר עצמו כל כך בעת הגדלות מחשבתו בהשם יתברך ברוך הוא שיהיה מחשבתו קשורה אף שילך ממנה, וזה ולהזהיר גדולים פירושו בשעה שהם בגדלות על הקטנים שישארו בקדושתם אף שהיו בקטנות וק"ל.

י"ט וז"ל שם (פרק יט): ודע על כל זמן שאדם מחשב בתוך לבו שמו של הקדוש ברוך הוא או אחד מנפלאותיו, יש לפניו התעוררות כפי מחשבת מעלת החושב, וזה שאמר הכתוב בכל המקום אשר אזכיר את שמי וגו'. וכשהתעוררות הנפשו מתעורר על דבר ריק במה יברכהו, והוא ראוי אל ההפך. וקדושתו לענין זה מה שאמר הכתוב אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ. ואם לא היה כח באדם לעורר הדברים לא היה משיבם שלא לעשות. ופי' עד שתחפץ, עד שתצא מן הכח אל הפועל, כלומר לא תעירו עצמכם, שכן מצינו לשון עוררות בידו אף על פי שהוא מבנין הפעיל, כמו העירה והקיעה למשפט. לא התעוררות האהבה עד שיהיה שם הדבר הראוי שהיה התעוררות בזה על ידי. זהו עד שתחפץ, שתעשה חפץ על ידי הסבה ההיא, מלשון רז"ל לאנקוטי חפצא בידיה, כלומר כלי. והרבה כמו זה בלשון גמרא.

² פ"ב פסוק ז.

¹⁸ פרשת אמור, אות יא. ובספה"ק אור הגנוז לצדיקים לרבי אהרן מזעליחוב ז"ל ע"ה הובא משמיה דמרנא הבעש"ט ז"ל ע"ל (ליקוטי בעש"ט אות ט).

מוזכרת כבר בתיקוני הזוהר הקדוש²⁰, וכן בכתבי האריז"ל²¹. התשובה בקיצור היא, כי הידיעה מתקיימת במחשבה [שבה משכן הנשמה²²], ואילו הבחירה - במעשה²³, ואין כאן המקום להרחיב בזה [ועוד יבואר אי"ה באריכות במאמר "הידיעה והבחירה" לפרשת נצבים ואילך].

עומדות ותלויות בדיעתו והחלטתו של השי"ת, ואותו יכול רק השי"ת לעורר לפי רצונו²⁴.

שאלת הידיעה והבחירה

לאור חלוקה זו מתרץ בעל ה'תולדות' זי"ע את שאלת הידיעה והבחירה המפורסמת. האמת היא כי תשובה זו

²⁰ ביאור הדברים:

הרגשת האני המקורית של האדם הינה הנשמה בכבודה ובעצמה (מלבי"ם סוף ספר שמות), כשהיא בעצם משקפת את האני האלוקי. אלא שמכיוון שנשמה זו כוסתה בכמה שכבות של כסיויים, לכן מרגיש האדם את עצמו כגוף ולא כנשמה.

מצד הרגשתה של הנשמה, יש רק הוויה ומציאות אחת ויחידה בכל המציאות - כולומר, מערכת ההרגשות ותנועות הנפש שלו. זהו בעצם הרגשה הפוכה לגמרי, הוא חש את עצמו ואת כל המציאות שסביבו כנפרדים אחד מהשני.

יש באדם חלק נוסף המשמש כעיקרי בהרגשת מציאות שלו: חלק הרוח והמידות שבו. כלומר, מערכת ההרגשות ותנועות הנפש שלו. זהו בעצם המקום שבו נותנת הנשמה [קרי: האני] מתן ביטוי לעצמה. אלא שלפעמים הגוף החומרי המרגיש את העולם באמצעות חמשת חושי - שולט בכיפה, ואז שבויים הרגשות תחת ידו, ומתנהלים לרוחו.

לסיכום: הבחירה נתונה לנשמה [לאני], האם תצליח לגלות את זהותה האמתית למערכת הרגשית של גופי הרגשתה של המחשבה שהיא: הנשמה לתת מתן ביטוי לעצמה, או שמא תלך הרוח אחר כזביו של הגוף הגשמי והחומרי.

יוצא אם כן, כי התעוררות מלמטה שייכת רק לגבי הרגשת הגוף הפועל בשטח המרגיש את עצמו למציאות נפרדת, ועל הפעולות שהוא מבצע והוא אכן מרגיש כ'בוחר', מש"כ לגבי הרגשתה של המחשבה שהיא: הנשמה שבמוחי, היא לא מרגישה כבוחרת בכוח עצמה כמשהו נפרד מהבורא יתברך רק היא מרגישה חלק מהידיעה האלוקית המהווה וממלאה את כל ההוויה שבעולם, ולכן לגבי המחשבה והרהור לא שייכת כי אם התעוררות מלמעלה.

²¹ בסוף תיקוני זוהר חדש.

²² בסוף ספר ארבע מאות שקל כסף. הביאם (את האר"ם והזוהר) רבי צדוק הכהן מלובלין בספרו דובר צדק (אחרי מות אביו ד) ע"ש.

וכבר תירץ כן גם האלשי"ך בפירושו ע"פ "כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי" (ישעיהו נה ה; וכן"כ באיכה ג לו). וכ"כ ג"כ בספר לחמי תודה (פתיחת שיעורים דף ב ע"ב).

וראה בספ"ק פנים יפות (קרה: וע"ע בבראשית כ) שהביא את דברי האלשי"ך, וז"ל: "ועוד יש לפרש יותר לפי מה ששאלו הקדמונים מהידיעה והבחירה סותרים זה"ז, ואמרו שהידיעה אינה גורמת מעשה כמי"ש הר"מ אלשי"ך

פסוק (איכה ג לו) מפי עליון לא תצא הרעות והטוב, דהיינו מי"ש חז"ל (נהד פסוק) צדיק ורשע לא קאמר, דהיינו שאינו יוצא מפי עליון והידיעה לבד אינה מוכרחת המעשה, מטעם א"ל נראה מי"ש חז"ל (קדושים מ א) שאין הקדוש ברוך הוא מעניש על המחשבה כדכתיב און אם ראיתי בליבי לא ישמע ה' היינו משום שהידיעה גורמת המחשבה, וכיון שכתבנו שלא היה אצל ישראל במדבר אלא המחשבה לבד על שלא מיחו היינו דאמר אל אלהי הרוחות לכל בשר, כיון שהיה יין ידיעה היא מכרחת את המחשבה ואין להעניש עליו, עכ"ל."

ובספ"ק ערבי נחל (נצבים: דרוש א) תירץ ע"ז בדיוק להיפך, והיינו שהבחירה היא רק על המחשבה וידיעת השי"ת היא על המעשה, ע"ש.

²³ הנשמה שבמוחי.

²⁴ והא לך לשובנו של הרה"ק בעל התולדות יעקב יוסף זי"ע (פרשת אמור): ונ"ל לפי מה שאמרו חז"ל (פסחים ק"א) פעם (א) אמרו מזמור לדוד, ופעם (ב) אמרו

לדוד מזמור, כי לפעמים הי' דוד מכין את עצמו תחלה ואחר כך שרה עליו רוח קדושה, ולפעמים קדמה התעוררת מלמעלה להכינו אל רוח הקדוש וכו'. ובדואי זה צריך טעם, וכי ח"ו הי' זה במקרה לפעמים קדמה התעוררת מלמעלה, ולפעמים קדם הוא להתעורר.

ונ"ל דיש ב' מיני התעוררות, נגד ב' דברים הנוגעים לעבודת השי"ת, א' במחשבה, ב' במעשה. והנה בדברים הנוגעים במעשה, צריך התעוררות מלמטה תחלה, זה שאמרו חז"ל בעובדא דלתתא איתער לעילא, ובהא אמרו ואני מעיר השחר, בסוד אילת השחר וכמ"ש הט"ז יע"ש, ומדה הזאת מקנן בעשיה, ודוד הי' מרכבה אל המדה הזאת הנוגע במעשה, לכן הי' צריך הוא להתעורר תחלה. מה שאין כן בדברים הנוגעים במחשבה, כגון הרהור תשובה שבאין אפילו לאדם רשע, והיינו מצד התעוררות העליון, והם מצד התפשטות הבת קול שמכריז בכל יום שובו בנים שובבים, וכאשר ששמעתי ממורי בזה ודפ"ח.

וזה נראה לי פירושי הפסוק (דברים טז, כח) הנסתרות לה' אליהנו, ר"ל קדושת המחשבה והרהורי תשובה שהם דברים נסתרים, הוא לה' אליהנו, ר"ל מצד התעוררות העליון הוא בא לאדם. מה שאין כן הנגלות, הוא לנו ולבנינו, ר"ל שיקדש את עצמו האדם במעשה הנגלה, הוא מצד האדם, ובאתערותא דלתתא איתער לעילא, וז"ש לנו ולבנינו.

העולה מזה שהידיעה והבחירה אינו מכריח זה את זה, כי בחירת האדם במעשיו הוא מעורר למעלה, אם בחר בקו הטוב, שהוא מעורר למעלה קו הטוב, שהוא ימין. והבוחר ברע, מעורר למעלה קו שמאל. וקודם שהתעורר האדם הי' למעלה אחדות א', גם שנכלל בו ג' קוין שמאל וימין ואמצעי, מי"מ הכל אחדות. רק כאשר האדם במעשיו מעורר איזה קו, אז גובר למעלה או קו שמאל או ימין. מאי אמרת, הא במחשבה שהוא המתפשטת מלמעלה, ומשם על התעוררת לאדם, וא"כ למה יענש. באמת אין עונש על המחשבה, דק"ל (קדושים מ א) מחשבת רעה אין קב"ה מצרף איתער דומה, היינו מטעם הנ"ל. כי יש לו חלומות בא לא זה. כמו שקבלתי ממורי הרהורי זנות מתפשט מחסד, וכן הרהורי ע"ז מקו אמצעי, הרהורי שפיות דמים מקו שמאל וכו', דוק. הגם שאין רע יורד מלמעלה, כי יש למעלה הכל טוב גם קו שמאל. מכל מקום י"ל הידיעה שלמעלה גרמה לו ידיעת מחשבתו זה, כי ידיעה מעורר ידיעה, לכן אין עונש על מחשבה.

ובזה יבואר הפסוק כי לא מחשבותי מחשבותיכם. ר"ל גם שהידיעה שלמעלה מעורר הידיעה שלמטה, מכל מקום אינו דומה, כי למעלה אין רע כנ"ל, רק כמתפשט למטה תוך הקליפה וכו'. ואם נפשך לומר דמכל מקום שם ידיעה אחד הוא, ידיעת השם יתברך מכרחת ידיעתך. באמת אין עונש על המחשבה. מאי אמרת, שידיעתי מכרחת אתכם במעשה, זה אינו, כי הלא בכס הדבר תלוי דברים הנוגעים במעשה, וז"ש לא דרכיכם דרכי, כי אתם בדרכיכם מעוררין למעלה דרכי שם שאין בסוג א', כי באמת לא דרכיכם דרכי, כי אין מעוררין למעלה דרך זה רע בעצמן, מה שאין כן לאחרים המטיבין דרכם. להם נתעורר למעלה הטוב, מה שאי אפשר לבשר ודם לפעול ברגע א' דין ורחמים. מכל מקום על כל פנים אתם למטה מעוררין למעלה, ואם כן איך אפשר לומר שידיעת השי"ת יכריח הבחירה לאדם במעשיו הגשמיים.

וא"כ ביאר הפסוק בעצמו קושיית הרמב"ם ותירוצו, ומבואר כי הרמב"ם כתב זה דרך תירוץ מספיק, ודוק. עכ"ל, ועיין עוד שם בדבריו.

נכתב ונערך ע"י הרב חיים פנחס הורוביץ שליט"א | לתרומות והנצחות, ניתן לפנות לטל':
054-8461619 | תרומות ניתן להפקיד בבנק מרכנתיל 17 סניף 732 מס' חשבון 76879692
ע"ש "בית אשר ורבקה" (ע"ר) | לכל ענייני הגיליון, שאלות והערות, קבלת הגיליון באימייל,
ניתן לפנות לכתובת אימייל: 2088014@gmail.com | ת.ד. זכרון יעקב 10\18 י-ם